

IMAJU LI DJECA KOJA ŽIVE U UVJETIMA SIROMAŠTVA JEDNAK PRISTUP OBRAZOVANJU?

SAŽETAK

Odrastanje u uvjetima siromaštva nosi brojne rizike za djecu koji mogu ostaviti različite posljedice na njihov rast i razvoj te se nepovoljno odraziti i na njihovu odraslu dob. Obrazovanje je jedan od ključnih parametara izlaska iz kruga siromaštva, no, obrazovne i socijalne politike još uvijek u dovoljnoj mjeri ne prepoznaju važnost ulaganja u cilijane mjere i usluge koje će biti usmjerene k svladavanju različitih prepreka na koje ova djeca nailaze. Iako bi prema Ustavu Republike Hrvatske obrazovanje trebalo biti besplatno i svima pruživo, različita istraživanja i prikaz stanja o priuštivosti usluga i drugih aspekata vezanih za obrazovne procese jasno ukazuju na brojne aspekte za koje je nužno izdvojiti značajna materijalna sredstva. U tom su smislu djeca koja žive u uvjetima siromaštva u iznimno nepovoljnoj situaciji, što ih stavlja u neravnopravan položaj u odnosu na njihove vršnjake u sustavu obrazovanja. U radu će biti prikazane neke prepreke s kojima se djeca koja žive u uvjetima siromaštva suočavaju, a koje dodatno doprinose socijalnim razlikama u sustavu obrazovanja. Uvođenje dostupnih i univerzalnih usluga i mjera u sustav obrazovanja doprinijelo bi pravednijem položaju djece slabijeg socioekonomskog statusa te bi im omogućilo ravnopravnu participaciju s ostalom djecom.

1 izv.prof.dr.sc. Olja Družić Ljubotina, socijalna radnica,
e-mail: olja.druzic.ljubotina@pravo.hr

Pregledni članak
Primljeno: srpanj, 2022.
Prihvaćeno: rujan, 2022.
UDK: 364.662-053.2:37
DOI 10.3935/ljsr.v29i2.509

Olja Družić Ljubotina¹
<https://orcid.org/0000-0003-4298-0409>

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ključne riječi:

siromaštvo djece; pravo na obrazovanje;
obrazovne nejednakosti; prepreke u
obrazovanju

UVOD

Obrazovanje je jedan od najznačajnijih prediktora kvalitete života pri čemu je poveznica između blagostanja ostvarenog u djetinjstvu i u zreloj dobi određena upravo ishodom obrazovanja (Stubbs i sur., 2017.). Odrastanje djece u uvjetima siromaštva nosi brojne rizike i nepovoljne posljedice, kao što su nedostatak zdravstvene zaštite, neuključenost ili napuštanje obrazovnog procesa i stigmatiziranost. Ovi nepovoljni aspekti mogu utjecati na buduće životne ishode i ostanak u »krugu siromaštva« i u odrasloj dobi (Owens i Shaw, 2003.; Sigle-Rushton, 2004.). Siromaštvo i deprivacija štete općenito razvoju sve djece, osobito one u ranom djetinjstvu kada su osnovni resursi i usluge nužni kako bi se mogla tjelesno, psihološki, emocionalno i socijalno razvijati. Zbog toga je važno problem siromaštva djece razumijevati kao multidimenzionalan i u kontekstu ostvarivanja prava djece sadržanih u Konvenciji UN-a o pravima djeteta (1990.). To znači da se pod pojmom siromaštva djece smatra odrastanje bez pristupa različitim vrstama resursa koji su od vitalnog značaja za njihovu dobrobit i za ispunjenje njihovih punih potencijala. Pritom se pod resursima podrazumijevaju kako ekonomski, tako i obrazovni, socijalni, kulturni, fizički, okolinjski i politički resursi (Šućur i sur., 2015.).

U 2020. godini je, prema podacima Eurostata (2021.), svako četvrto dijete (24,2 %) u Europskoj uniji (EU) bilo u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, a u najvećem su riziku bila ona djeca koja žive u jednoroditeljskim obiteljima (42,1%). Stope siromaštva djece razlikuju se unutar zemalja EU-a pri čemu je najveća u Rumunjskoj (41,5%), a najmanja u Sloveniji (12,1%). Prema istom izvoru podataka, u Hrvatskoj je oko 126 000 djece (18,4%) mlađe od 18 godina bilo u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Kod djece koja odrastaju u siromaštvu prisutna je manja vjerojatnost da će ostvariti bolji uspjeh u školi, imati dobro zdravlje i ostvariti svoj puni potencijal kasnije u životu. Ona su u većem riziku da u budućnosti postanu nezaposleni, siromašni i socijalno isključeni građani (Eurostat, 2021.).

Obrazovanje je izravno povezano sa socioekonomskim statusom, što znači da ono utječe na vrstu posla kojem pojedinac može pristupiti, a rizik od siromaštva raste kako se razina obrazovanja smanjuje. Podaci Eurostata (2021.) pokazuju da je oko polovice djece u Europskoj uniji čiji roditelji nisu stekli višu kvalifikaciju od (nižeg) srednjeg obrazovanja bilo u riziku od siromaštva. To znači da je u 2020. godini polovica djece (50,5 %) u kućanstvima u kojima je najviša razina obrazovanja roditelja (koji žive u istom kućanstvu) bila na nižoj srednjoškolskoj razini (ISCED razine 0-2) bila u riziku od siromaštva. Poznato je da se primarno zbog financijskih ograničenja te slabijeg školskog uspjeha djeca koja žive u uvjetima siromaštva značajnim dijelom usmjeravaju k strukovnim zanimanjima kako bi im ranije omogućila ulazak u svijet rada i egzistencijalnu sigurnost (Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017.; Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017.; Stubbs i sur., 2017.). S druge strane se radi o zanimanjima unutar kojih se ostvaruje niži dohodak te se

generacijski krug siromaštva vrlo često perpetuiira. Osim obrazovne depriviranosti roditelja koji žive u uvjetima siromaštva, a koja njihovoj djeci onemogućava dodatnu podršku i pomoć u svladavanju gradiva i u konačnici dobrih obrazovnih ishoda, postoje i brojne druge prepreke s kojima se ova djeca suočavaju. One proizlaze iz materijalne depriviranosti obitelji koja ne može odgovoriti na različite prepreke, odnosno vidljive i skrivene troškove obrazovanja koji su sastavni dio obrazovnog procesa, o čemu će kasnije biti više riječi.

Strateški okviri i dokumenti u području smanjenja nejednakosti pristupu obrazovanju

Obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava koje je regulirano brojnim međunarodnim dokumentima. U Općoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine (Vlada RH, 2009.) obrazovanje se ističe kao temeljno ljudsko pravo koje treba biti besplatno i svakome jednako dostupno (članak 26.). Obrazovanje kao temeljna vrijednost društva istaknuta je Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR, čl. 13., 1967.) kojim se ukazuje na nužnost obveznog i besplatnog osnovnog obrazovanja za sve, kao i dostupnog srednjoškolskog obrazovanja. Na ove dokumente naslanjaju se brojni kasniji dokumenti, kao što je Povelja Europske unije o temeljnim pravima (CFR, 2012.) u okviru koje se navodi da svaka osoba ima pravo na pristup stručnom i trajnom osposobljavanju, što također uključuje i besplatno obvezno obrazovanje. U kontekstu prava djece, Konvencijom o pravima djeteta (1990.) apostrofira se pravo svakog djeteta na obavezno i besplatno osnovno obrazovanje, kao i na jednaku dostupnost srednjoškolskog obrazovanja (čl. 28). U skladu s prvim načelom Europskog stupa socijalnih prava (Europska komisija, 2017.), ističe se pravo na kvalitetno i uključivo obrazovanje, dok se u 11. načelu istog dokumenta ističe pravo na posebne poticajne mjere za djecu iz depriviranih sredina kako bi imala jednake mogućnosti kao i druga djeca (Vijeće EU-a, 2021.a). U skladu s potonjim, gdje se akceptira socioekonomska dimenzija obrazovanja, Europska Strategija o pravima djeteta 2021. – 2024. apostrofira da svako dijete ima pravo na kvalitetno obrazovanje, neovisno o njegovu podrijetlu i mjestu stanovanja te da su u tom kontekstu djeca izložena riziku od siromaštva i socijalne isključenosti posebno ranjiva. Vijeće EU-a (2021.b) u Rezoluciji Vijeća o strateškom okviru za europsku suradnju u području obrazovanja i osposobljavanja u smjeru europskog prostora obrazovanja i šire (2021. – 2030.) kao prvi strateški prioritet ističe poboljšanje kvalitete, pravednosti, uključenosti i uspjeha za sve u obrazovanju i osposobljavanju. Pritom je naglašena važnost osiguravanja jednakih mogućnosti i uključivog obrazovanja za djecu koja se nalaze u nepovoljnom položaju. Iako bi prema navedenim temeljnim međunarodnim dokumentima obrazovanje trebalo biti jednako dostupno i priuštivo te lišeno diskriminacije prema klasnoj, etničkoj, rasnoj, rodnoj ili bilo kojoj drugoj

osnovi, praksa ih još uvijek nije dosegla. Tako, primjerice, rezultati PISA istraživanja o obrazovnim postignućima petnaestogodišnjaka u zemljama Europske unije, a koja se provode svake tri godine od 2000., konstantno pokazuju da djeca nižeg socioekonomskog statusa postižu slabije obrazovne rezultate u većini europskih zemalja. To jasno ukazuje da obrazovanje djelomično reproducira postojeće društvene nejednakosti (Puzić, Gregurović i Košutić, 2018.; European Commission, 2020.). Obrazovne nejednakosti, uvjetovane slabijim socioekonomskim statusom, osobito su došle do izražaja u vrijeme COVID-19 krize gdje su djeca bila izložena, primjerice, nejednakim mogućnostima online pristupa obrazovanju, što ostavlja dalekosežne posljedice kojima se dodatno produbljuju već postojeće obrazovne nejednakosti. Na to posebno upozorava Europska komisija (European Commission, 2021.a) u svom godišnjem istraživanju održivog rasta za 2022. godinu u kojem se upravo obrazovanje ističe kao jedna od ključnih odrednica socijalne uključenosti. U istom dokumentu Europska komisija navodi da će države članice trebati pojačati napore u donošenju obrazovnih reformi koje će biti usmjerene i na smanjenje nejednakosti među djecom. Oslanjajući se na Europski stup socijalnih prava (Europska komisija, 2017.) i preporuku u području siromaštva djece »Ulaganje u djecu – suzbijanje kruga deprivacije« 14. lipnja 2021. godine od strane Vijeća EU-a usvojena je »Preporuka o uspostavi europskog jamstva za djecu« (eng. European Child Guarantee). Ovaj dokument nadopunjuje Strategiju EU-a o pravima djece 2021. – 2024. (UNICEF, 2022.a) s ciljem da svako dijete ima besplatan pristup osnovnim pravima i kvalitetnim uslugama u nekoliko ključnih područja: a) rani i predškolski odgoj i obrazovanje (RPOO), b) obrazovanje, c) zdravstvo, d) prehrana te e) primjereno stanovanje. Hrvatska je upravo u procesu donošenja Nacionalnog akcijskog plana jamstva za djecu za koji je analitičku podlogu izradio UNICEF (2022.b), na koju ćemo se kasnije osvrnuti vezano za stanje i ključne izazove u području obrazovanja djece koja žive u uvjetima siromaštva.

Teorije u kontekstu siromaštva i obrazovnih nejednakosti

Ne postoji jedna općeprihvaćena teorija siromaštva jer se radi o složenom multidimenzionalnom fenomenu koji se može sagledavati iz različitih perspektiva. One se mogu razmatrati na mikro, mezo i makrorazini, ali i na multisistemsnoj. Neke od teorija siromaštva su teorije stratifikacije, teorija dohotka, teorija nejednakosti, teorija devijacije, teorija marginalizacije, teorija ekonomskog rasta, teorija socijalne promjene, klasna teorija, teorija uspjeha, funkcionalistička teorija, neomarksistička teorija, teorija razvoja i brojne druge (Oyen, 1992.). Jedna od onih koje se najčešće spominju u objašnjenju siromaštva je opće poznata sociološka teorija začaranog kruga (Šučur, 2001.; Saunders i Tsumori, 2002.; Dewlidge, 2003.), a čija je osnovna

postavka da se siromaštvo prenosi s generacije na generaciju pri čemu gomilanje nepovoljnih okolnosti dovodi do tzv. začaranog kruga iz kojeg nema izlaska.

Činjenica je da je siromaštvo kao društveni problem podložno različitim oblicima vrednovanja, koji vrlo često proizlaze iz stavova autora, odnosno onih koji su kreirali određenu teoriju. Još je Engbersen (1999.) istaknuo da svaka definicija, odnosno teorija siromaštva implicira vrijednosne sudove autora te je stoga iznimno važno imati na umu da teorije, osobito one koje razmatraju određene društvene probleme i fenomene, nisu lišene neobjektivnosti. Naime, mnogi društveni problemi, kao što su, primjerice, siromaštvo, rodna neravnopravnost ili nezaposlenost kod onih koji o tome progovaraju ili razmatraju, uključuju i njihov osobni stav. Poznato je da na temama siromaštva, rodne (ne)ravnomjernosti ili (ne)zaposlenosti počivaju određene ideologije pa onda posljedično i politike. Ovisno koju ideologiju, odnosno stavove određena osoba (pa i autor teorije) preferira, opredijelit će se za određenu teoriju, odnosno koncept u okviru kojeg će razmatrati neki problem. U skladu s tim, siromaštvo se ponekad sagledava unutar teorija koje uključuju strukturalni ili individualni pristup u tumačenju etiologije, odnosno uzroka siromaštva. Strukturalne teorije su one koje siromaštvo sagledavaju iz perspektive društvenog okruženja, pri čemu se uzroci siromaštva najčešće pripisuju aspektima društva, kao što su socijalna nepravda, socijalne nejednakosti, ekonomska situacija, nezaposlenost, loša socijalna politika i dr. Kad je riječ o teorijama koje razmatraju siromaštvo u okviru tzv. individualnog konteksta, tada se uzroci najčešće pripisuju osobi koja je siromašna, kao što su, primjerice, lijenost, nedovoljan trud, nedostatak sposobnosti, loše radne i životne navike, devijantno ponašanje, različite vrste ovisnosti, problemi psihičkog zdravlja i dr. No, činjenica je da postoje i teorije koje uzroke siromaštva pripisuju pripadnosti određenoj skupini odnosno kulturi, kao što je, primjerice, vrlo poznata teorija kulture ili subkulture siromaštva (Lewis, 1968., prema Šućur, 2001.). Prema njoj se siromaštvo sagledava kao rezultat neprihvatljivih oblika ponašanja, devijantnih vrijednosti i morala, koje ih razlikuje od dominantnog kulturnog i društvenog okruženja (Lewis, 1966.; Mead, 1986.; Saunders i Tsumori, 2002.). Iz navedenih uzroka koje ova teorija zastupa jasno je vidljiv ranije spomenut vrijednosni element u pristupu razmatranja siromaštva s obzirom na korištenje terminologije »neprihvatljivi oblici ponašanja« ili »devijantne vrijednosti i moral«. Kad je riječ o tzv. strukturalnim teorijama siromaštva, primjer mogu biti različite teorije društvene stratifikacije pri čemu je osnovna komponenta stratifikacije pripadnost određenom društvenom sloju, odnosno klasi (Zrinščak i sur., 2020.).

Siromaštvo je uvjetovano strukturalnom nejednakosti u kojoj se neke grupe nalaze hijerarhijski na višoj društvenoj ljestvici u odnosu na druge društvene grupe. Naime, nemoguće je govoriti o siromaštvu bez akceptiranja pojma nejednakosti. Ta nejednakost ogleda se u različitim aspektima, kao što su nejednakost životnih šansi, startnih pozicija, pristupa resursima i dr. Jedan od poznatijih sociologa koji se bavi područjem socijalnih nejednakosti Göran Therborn (2013.) akceptira tri temeljne

vrste nejednakosti koje značajno nepovoljno utječu na ljudske živote. To su životna ili vitalna nejednakost, egzistencijalna nejednakost te materijalna ili resursna nejednakost. Kad je riječ o životnoj nejednakosti, Therborn (2013.) ju sagledava u činjenici da nepovoljni uvjeti života dovode do značajno veće pojavnosti narušenog zdravlja i smrtnosti. Naglašava kako se ova vrsta nejednakosti može mjeriti kroz očekivani životni vijek i stope preživljavanja. Jedan od primjera koji navodi su djeca koja žive u uvjetima siromaštva kao i ona koje žive u siromašnim zemljama koja češće umiru prije prve godine te između prve i pete godine života, nego djeca koja odrastaju u bogatim zemljama i koja su pripadnici tzv. višeg društvenog sloja. Egzistencijalna nejednakost znači uskraćivanje (jednakog) priznanja i poštovanja naspram tzv. ranjivih skupina društva, kao što su, primjerice, osobe koje žive u siromaštvu, pripadnici stigmatizirane rasne ili etničke skupine, žene u patrijarhalnim društvima i dr. Autor pritom naglašava da egzistencijalna nejednakost ne poprima uvijek očit oblik diskriminacije, već djeluje učinkovito kroz suptilnije statusne hijerarhije. Konačno, materijalna ili resursna nejednakost podrazumijeva otežan pristup resursima koji su ključni za neometano funkcioniranje osoba unutar društva. Naime, u tom kontekstu, Therborn (2013.) posebno naglašava problem nejednakih šansi, što podrazumijeva nejednakost u pristupu obrazovanju, radu i društvenim kontaktima. To se vrlo često odnosi upravo na osobe koje žive u uvjetima siromaštva, ali i na ostale ranjive skupine društva. U pogledu pristupa resursima iznimno je važno akceptirati nejednak pristup obrazovanju s obzirom da osobe s niskom razinom obrazovanja u modernome postindustrijskom društvu imaju vrlo slabe životne šanse (Zrinščak i sur., 2020.).

Kad je riječ o nejednakostima u obrazovanju, potrebno je spomenuti Bourdieovu (1977., prema Puzić, Grgurović i Košutić, 2018.) teoriju kulturnog kapitala prema kojoj obrazovne nejednakosti proizlaze iz činjenice da je obrazovni uspjeh u osnovi predodređen klasnim razlikama, odnosno pripadnosti različitim društvenim slojevima u socijalizaciji. Prema ovom autoru, posljedice razlika u socijalizaciji su da djeca iz tzv. privilegiranih obitelji (boljeg materijalnog i obrazovnog statusa) imaju značajno više relevantnih kompetencija te postižu bolje rezultate u području obrazovanja. Naime, kultura koja je svojstvena obrazovnom sustavu odgovara kulturi tzv. privilegiranih društvenih slojeva te u tom smislu Bourdieu (1977., prema Puzić, Grgurović i Košutić, 2018.) govori o razlikama u kulturnom kapitalu među djecom. On, prema istom autoru, može postojati u tri osnovna oblika: 1) utjelovljenom (internalizirana kultura koja se ogleda u obliku specifičnih znanja, navika i afiniteta), 2) objektiviranom (posjedovanje materijalnih i kulturnih dobara kao što su knjige ili drugi umjetnički predmeti) i 3) institucionaliziranom (posjedovanje diploma i drugih obrazovnih kvalifikacija koje jamče određene kulturne kompetencije). Obiteljski background je temelj kulturnog kapitala s kojim djeca u obrazovnom sustavu raspolažu te ovisno o količini kulturnog kapitala odgovaraju na nastavnička očekivanja te postavljene akademske standarde (Lareau i Weinger, 2003., prema Puzić, Grgurović i Košu-

tić, 2018.). Iz navedenog je razvidno na koji način mehanizam kulturnog kapitala posreduje između socioekonomskog podrijetla učenika i postignutog obrazovnog uspjeha te naglašava međugeneracijski prijenos kulturnog kapitala koji posreduje u reprodukciji društvenih nejednakosti.

Dostupnost i priuštivost obrazovanja djeci koja žive u uvjetima siromaštva u Hrvatskoj

O siromaštvu djece u kontekstu obrazovnih nejednakosti u Hrvatskoj relativno se malo govori i istražuje iako se unazad desetak godina ova tema sve više aktualizira, kako u istraživačkom smislu tako i u aspektu politika koje diktira Europska unija. Stoga ćemo u nastavku prikazati stanje i prepreke koje se odnose na djecu slabijeg socioekonomskog statusa u kontekstu obrazovanja.

Priuštivost obrazovanja jedan je od ključnih izazova za obitelji i djecu koja žive u uvjetima siromaštva. U općoj populaciji kućanstava s djecom do 18 godina, udio onih koji teško podmiruju potrebe za obrazovanjem djece iznosi 40%. S druge strane, čak oko 70% kućanstava s niskim prihodima u RH, a koja imaju djecu do 18 godina, vrlo teško podmiruju potrebe za obrazovanjem djece čime se naša država svrstava u sam vrh EU zemalja u pogledu slabe priuštivosti obrazovanja (na 2. je mjestu u odnosu na ostale članice EU-a). Osim toga, udio jednoroditeljskih obitelji koje teško podmiruju troškove vezane za potrebe obrazovanja djece je iznad 50% čime je RH također pri vrhu zemalja EU-a (European Commission, 2020.).

Kao što smo naveli u prethodnim poglavljima, postoje brojni strateški dokumenti koji obvezuju Hrvatsku kao i ostale države Europske unije na nesmetano osiguranje pristupa obrazovanju svoj djeci, vodeći računa o tome da se njihova ranjivost, kao što je život u siromaštvu ili pripadnost nekoj etničkoj skupini, ne odrazi na nejednak pristup obrazovnom sustavu. No, istraživanja, praksa, a i različiti pravni akti ukazuju na to da su djeca koja žive u siromaštvu u neravnopravnom položaju od samog početka školovanja pa kroz cijeli obrazovni proces koji zahvaća primarno i sekundarno obrazovanje. Ono što je također jasno je i da nejednakosti započinju u najranijoj dobi s obzirom na svojevrstu diskriminaciju djece nezaposlenih roditelja jer prednost ulaska u sustav ranog predškolskog odgoja i obrazovanja (RPOO) imaju primarno djeca zaposlenih roditelja. Poznato je da je nezaposlenost direktno povezana sa siromaštvom, odnosno slabijim socioekonomskim statusom što znači da djeca koja žive u materijalno depriviranim obiteljskim uvjetima nemaju jednak pristup RPOO-u. Tako se Hrvatska, u odnosu na zemlje EU-a nalazi (opet) na vrhu zemalja koje karakteriziraju visoke društvene nejednakosti u pristupu RPOO-u pri čemu ga djeca iz obitelji nižeg dohodovnog statusa rjeđe pohađaju (UNICEF, 2022.b). Nalazi istraživanja Šućur i sur. (2015.) pokazuju da su usluge ranog odgoja i obrazovanja djeci koja žive u uvjetima siromaštva financijski nedostupne. Pokazalo se da oko

75% djece koja žive u uvjetima siromaštva (korisnici zajamčene minimalne naknade i jednokratne pomoći) nije uključeno u vrtić. To je češće kod predškolske djece mlađe dobi, kao i kod djece koja žive na selu ili dolaze iz obitelji s troje ili više djece. Kao najčešći razlozi neuključenosti djeteta u program RPOO-a su nepostojanje vrtića u zajednici u kojoj dijete živi, previsoke cijene, status nezaposlenog roditelja i ograničeni vrtićki kapaciteti koji ovise o regionalnim i lokalnim samoupravama. U istom istraživanju siromašni roditelji u 44% slučajeva navode da su im programi ranog predškolskog odgoja i obrazovanja nepriuštivi, dok to navodi trećina roditelja koji žive u siromaštvu u istraživanju Stubbs i sur. (2017.). Značajno veća neuključenost djece koja žive u uvjetima siromaštva u sustav predškolskog odgoja i obrazovanja može ostaviti trajne posljedice na njihov kasniji rast i razvoj koje će im otežati uključivanje u redovni obvezni sustav obrazovanja. Naime, djeca koja žive u uvjetima siromaštva vrlo često i zbog isključenosti iz sustava RPOO-a kreću u osnovnu školu s nedostatnim znanjima i vještinama potrebnima za svladavanje školskog gradiva što ih stavlja u neravnopravan položaj zbog nepovoljnih startnih pozicija u odnosu na ostalu djecu. Na tom je tragu provedeno i istraživanje Matkovića, Dobrotić i Baran (2019.) koje je imalo za cilj utvrditi povezanost između pohađanja RPOO-a i kognitivnih postignuća djece u dobi od 10 i 15 godina, korištenjem podataka koji su prikupljeni za Hrvatsku u okviru PISA i TIMSS istraživanja u razdoblju od 2009. do 2015. godine. Naime, ispitivana je povezanost između pohađanja RPOO-a i razine kasnijih kognitivnih vještina (matematika, čitanje, prirodoslovlje) kao i postoje li razlike s obzirom na taj učinak u kontekstu socioekonomskog statusa roditelja. Pokazalo se da postoji određeni opći doprinos uključenosti djece u RPOO na kasnija bolja kognitivna postignuća koje je potrebno sagledati s aspekta strukture polaznika. To znači da je utvrđena značajna nejednakost u učestalosti i trajanju RPOO-a s obzirom na socioekonomski status roditelja i njihovu razinu obrazovanja gdje je (ponovno) utvrđeno da najveću korist od pohađanja RPOO-a imaju oni iz viših društvenih slojeva, čime je postignut mehanizam efektivnog održavanja nejednakosti u obrazovanju (Lucas, 2001., prema Matković, Dobrotić i Baran, 2019.). To podrazumijeva postupke u kojima roditelji višeg materijalnog statusa svojoj djeci osiguravaju prednost u obrazovnim postignućima i prije ulaska u redovno školovanje.

Kad je riječ o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju, istraživanja pokazuju da djeca koja odrastaju u uvjetima siromaštva, kao što su djeca iz obitelji korisnika zajamčene minimalne naknade (ZMN), jednokratnih novčanih pomoći ili djeca romske nacionalne manjine, nailaze na broje prepreke (Šučur i sur., 2015.; Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017.; Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017.; Pravobraniteljica za djecu, 2020.; Pučka pravobraniteljica, 2020.). Naime, obvezno osnovnoškolsko obrazovanje, sukladno Ustavu Republike Hrvatske (1990., čl. 66.), trebalo bi biti besplatno i priuštivo svima. No, različita istraživanja i praksa, kad je riječ o djeci koja žive u uvjetima siromaštva, demantiraju postulat o besplatnom obveznom obrazovanju ukazujući na brojne troškove unutar ovog su-

stava koje su obitelji dužne podmiriti. Do 2018. godine, kada je doneseno zakonsko rješenje gdje se svoj djeci u osnovnoj školi osiguravaju besplatni školski udžbenici (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, 2018.) djeci iz obitelji koja žive u siromaštvu je nabava udžbenika predstavljala značajan trošak koji je bilo iznimno teško podmiriti. Prije nego je donesena ova zakonska odredba različita istraživanja su pokazala da je za obitelji koje žive u uvjetima siromaštva iznos za osiguravanje udžbenika predstavljao izniman teret što je djeci otežavalo nesmetan obrazovni proces, a mnogi od njih su kasnili s kupnjom udžbenika što je utjecalo na njihovo svladavanje školskog gradiva. Roditelji su djeci udžbenike osiguravali putem jednokratnih novčanih pomoći od strane centara za socijalnu skrb ili osiguranjem sredstava unutar programa pojedinih lokalnih zajednica, a koje su u različitoj mjeri prepoznavale ovaj problem i osiguravale sredstva za besplatne udžbenike svoj djeci ili djeci slabijeg materijalnog statusa (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017.). Nadalje, vezano za troškove unutar sustava osnovnoškolskog obrazovanja (koje bi trebalo biti besplatno i svima priuštivo), kao poseban problem ističe se nemogućnost podmirenja troškova produženog boravka za djecu u riziku od siromaštva. Naime, mapiranje provedeno 2015. i 2016. godine ukazalo je na regionalno neujednačen pristup usluzi produženog boravka u osnovnim školama koja je bila dostupna u 43% gradova i 10% općina u RH (Bertek i Dobrotić, 2016.) pri čemu su roditelji također ukazivali na poteškoće vezane uz dostupnost, ali i priuštivost tih usluga (Pećnik, 2013.). S obzirom na značajan iznos koji je potrebno izdvojiti za uključivanje djece u produženi boravak, pokazalo se da ga najčešće pohađaju djeca zaposlenih roditelja pri čemu za tu uslugu izdvajaju između 350 do 500 kuna mjesečno (Eurofound, 2020.).

Kad je riječ o školskoj prehrani, koja je sastavni dio obrazovnog konteksta, postoje značajni problemi na različitim razinama. Prema postojećem zakonskom okviru, školsku prehranu učenika dužne su organizirati samo osnovne škole. To znači da ne postoji nikakav sustav organizirane ili subvencionirane školske prehrane za djecu u srednjim školama. No, iako u osnovnoj školi postoji obveza organiziranja prehrane, činjenica je da mnoga djeca ostaju bez školskog obroka, što zbog nepostojanja infrastrukturnih kapaciteta (npr. brojne škole, osobito u Dalmaciji, nisu kapacitirane kuhinjama), a većim dijelom zbog nemogućnosti podmirenja troškova prehrane od strane roditelja (UNICEF, 2022.b). Kad je riječ o financiranju programa školske prehrane za djecu koja odrastaju u siromaštvu, prakse su različite i ovise o fiskalnim kapacitetima pojedine lokalne sredine. Osim toga, u tom se pogledu veliki broj osnovnih škola primarno oslanja na sufinanciranje školskih obroka putem Fonda europske pomoći za najpotrebitije (FEAD fond), a kojim se obroci financiraju djeci korisnicima zajamčene minimalne naknade, odnosno doplatka za djecu u slabije razvijenim područjima. Pokazalo se da su sredstva iz ovog fonda nedostatna za podmirenje školskih obroka za svu djecu te da značajan broj djece koja su u riziku od siromaštva ostaje bez prava na subvencioniran školski obrok. Pravobraniteljica

za djecu je u svom izvješću (2020.) ukazala na povredu prava djece na privatnost i dostojanstvo upravo zbog poteškoća u osiguravanju besplatnih školskih obroka te uskraćivanja obroka djeci čiji roditelji nisu bili u mogućnosti podmiriti troškove školske prehrane. Nedavno neobjavljeno istraživanje koje je provela neformalna inicijativa Pravo svakog djeteta na školski obrok² s ravnateljima osnovnih škola u RH o školskoj prehrani ukazalo je na porazne podatke o nedostupnosti i nepriuštivosti školske prehrane djeci koja žive u riziku od siromaštva. Pokazalo se da u svakoj četvrtoj školi u Hrvatskoj djeca koja imaju pravo na besplatan školski obrok to pravo ne ostvaruju zbog, primjerice, nedostatnih sredstava iz FEAD fonda. Čak 40% ravnatelja navodi da među djecom koja nisu uključena u sustav školske prehrane ima djece koja ne konzumiraju tijekom boravka u školi niti jedan obrok. Također, 40% ravnatelja navodi da je nekoj djeci školski obrok jedini cjelovit obrok u danu. Iz navedenog je vidljivo da je pristup školskoj prehrani na različitim razinama neujednačen i nekoordiniran, što se posljedično negativno odražava upravo na djecu koja žive u uvjetima siromaštva. To se posebno odnosi na ranije spomenute srednjoškolce za koje ne postoji nikakav sustavni oblik brige o školskoj prehrani te su prepušteni financijskim (ne) mogućnostima svojih obitelji u osiguranju hrane u vremenu koje provode u školi.

Osim navedenoga, neki od problema s kojima se susreću djeca u riziku od siromaštva u sustavu obrazovanja su: nepriuštvost obrazovnih materijala te nemogućnost osiguravanja sredstava za različite obrazovne sadržaje kao što su oprema za tjelesni i glazbeni odgoj, oprema za praksu u strukovnim srednjim školama, posjete kulturno-umjetničkim ustanovama, izleti, škole u prirodi, maturalna putovanja, instrukcije, izvannastavne aktivnosti koje se plaćaju i dr. (UNICEF, 2022.b).

Srednjoškolci koji žive u uvjetima siromaštva naglašavaju problem nepriuštvosti pohađanja izvanškolskih aktivnosti zbog nemogućnosti financiranja ovih sadržaja. Smatraju da bi se sustavno trebao riješiti problem nemogućnosti pohađanja izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti na način da im se omogući besplatno uključivanje (Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017.). Za najveći je dio tih aktivnosti (učenje stranog jezika, glazbene i sportske aktivnosti i dr.) potrebno izdvojiti određena financijska sredstva što obitelji koje žive u uvjetima siromaštva nisu u mogućnosti priuštiti svojoj djeci.

Jedan od značajnih problema, na koji su upravo djeca koja žive u uvjetima siromaštva ukazala, je nepriuštvost računala i interneta što ističu kao ograničavajući čimbenik u procesu obrazovanja (Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017.). Ovaj problem postao je vidljiviji s provođenjem nastave na daljinu u osnovnim i srednjim školama, a koja se uslijed pandemije COVID-19 kao takva provodila tijekom dvije školske godine (Pravobraniteljica za djecu 2020., 2021., Puzić i sur.,

2 Inicijativu Pravo svakog djeteta na školski obrok su 2020. godine pokrenule četiri profesorice s Pravnog fakulteta, odnosno Studijskog centra socijalnog rada u Zagrebu: izv. prof. dr. sc. Ivana Dobrotić, izv. prof. dr. sc. Olja Družić Ljubotina, izv. prof. dr. sc. Marijana Kletečki Radović i izv. prof. dr. sc. Antonija Petričušić. U svrhu zagovaranja univerzalnog prava djece u osnovnim školama na besplatan školski obrok provele su istraživanje u listopadu 2021. s 215 ravnatelja osnovnih škola u Hrvatskoj o stanju u sustavu školske prehrane.

2022.; Ajduković i sur., 2020.). To se osobito odnosi na djecu romske nacionalne manjine koja u značajnoj mjeri žive u uvjetima dubinskog siromaštva pri čemu Pučka pravobraniteljica (2020.) ističe kako si većina učenika iz obitelji koje žive u siromaštvu ili riziku od siromaštva ne može priuštiti informatičku opremu. Pritom svega 19,6% djece romske nacionalne manjine u kućanstvu ima osobno računalo, laptop ili tablet. Iznimno nepovoljni uvjeti obrazovanja djece romske nacionalne manjine naglašeni su i u nedavno provedenom istraživanju o obrazovnim nejednakostima koje je proveo Institut za razvoj obrazovanja (Puzić i sur., 2022.). Istraživanjem baznih podataka o uključenosti Roma u hrvatsko društvo (Kunac, Klasnić i Lalić, 2018.) općenito je utvrđeno da su glavni razlozi nepohađanja srednjoškolskog obrazovanja kod djece romske nacionalne manjine prije svega financijski, kao i raniji lošiji obrazovni rezultati te sklapanje braka i maloljetnička trudnoća.

Djeca koja žive u uvjetima siromaštva u značajnoj mjeri žive u ruralnim zajednicama koje su deficitarne u dostupnosti različitim resursima i socijalnim uslugama u odnosu na urbane sredine. Jedan od primjera je usluga prijevoza za djecu u riziku od siromaštva koja pohađaju osnovnu i srednju školu u ruralnim zajednicama i manjim mjestima. Naime, prijevoz za učenike subvencioniran je od strane osnivača, no, problemi s prijevozom su vezani za nemogućnost djece da pohađaju, primjerice, izvannastavne ili izvanškolske aktivnosti jer autobusne linije u to vrijeme često nisu dostupne, a niti roditelji mogu izdvojiti financijska sredstva za prijevoz kako bi dijete u obližnjoj općini ili gradu moglo pohađati određene izvannastavne ili druge aktivnosti. Iz istih su razloga i srednjoškolcima iz ruralnih sredina i manjih mjesta nedostupne izvannastavne aktivnosti koje se odvijaju u prostorima škole ili aktivnosti za provođenje slobodnog vremena (UNICEF, 2022.b). To ih također dovodi u nepovoljan položaj u odnosu na djecu iz urbanih sredina kojima su takve aktivnosti značajno dostupnije jer uglavnom ne trebaju izdvajati dodatna sredstva za prijevoz do njih (Knezić i Opačić, 2021.).

Kad se osvrnemo na navedene aspekte obrazovanja djece koji iziskuju materijalna sredstva, razvidno je da postoje brojni tzv. skriveni troškovi obrazovanja koji značajno opterećuju obiteljske budžete djece koja su u riziku od siromaštva. Tako su u studiji o Ekonomskom provedbenom okviru Europskog jamstva za djecu (European Commission, 2021.b) istaknuti temeljni troškovi osnovnoškolskog obrazovanja za djecu u zemljama članicama EU-a. Pritom su u analizu troškova bili ubrojani osnovni obrazovni materijali, udžbenici, odjeća, računalna, sportska i glazbena oprema te izvannastavne aktivnosti. Također je naveden aproksimativni iznos subvencioniranih troškova države za djecu koja žive u siromaštvu. Podaci pokazuju da RH značajno ne odstupa od ostalih zemalja u pokrivanju nekih osnovnih troškova za djecu u osnovnom obrazovanju (npr. udžbenici) te da godišnji troškovi obrazovanja za osnovnoškolsko dijete u RH koje trebaju izdvojiti obitelji iznose oko 200 eura. Pritom nema podataka koliki su ukupni iznosi subvencije države za podmirenje troškova obrazovanja po djetetu slabijeg socioekonomskog statusa. Isti parametri navedeni su

i za srednjoškolsko obrazovanje, pri čemu je dodan i parametar troškova opreme za stručnu praksu. Iz podataka je vidljivo da RH u značajno manjoj mjeri subvencionira troškove za obrazovanje srednjoškolaca pri čemu je prosječni iznos na godišnjoj razini koji treba izdvojiti roditelj za jedno srednjoškolsko dijete 580 eura, odnosno 700 eura ako se radi o strukovnoj srednjoj školi (European Commission, 2021.b). S druge strane, poznato je da upravo djeca lošijeg socioekonomskog statusa češće pohađaju strukovne programe, što je svojevrsni paradoks jer upravo oni koji su slabijeg socioekonomskog statusa trebaju izdvojiti više financijskih sredstava za školovanje.

Nedavno provedena istraživanja u okviru Instituta za razvoj obrazovanja (Farnell, 2022.) o obrazovnim nejednakostima u sustavima RPOO-a, osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja, većinom potvrđuju ranije prikazane nalaze. Naime, radi se o kvalitativnim istraživanjima u kojima su sudjelovali stručnjaci iz određenih resora unutar navedenih sustava koji su ukazali na uzroke, posljedice i dali preporuke u kontekstu obrazovnih nejednakosti. Stručnjaci su unutar svih sustava ukazali na značajnu prisutnost obrazovnih nejednakosti s obzirom na socioekonomski status obitelji iz koje dijete dolazi te su posebno apostrofirali nužnost definiranja politika odnosno mjera i procedura kojima će se djeci u nepovoljnom položaju osigurati jednak pristup različitim odgojno-obrazovnim sustavima. Pritom posebno naglašavaju važnost uključivanja djece slabijeg socioekonomskog statusa u sustav RPOO-a od kuda kreću obrazovne nejednakosti koje se nastavljaju kroz sve ostale razine obrazovanja.

Ipak, potrebno je naglasiti da unatoč značajnim nejednakostima u obrazovanju koje smo prethodno naveli, djeca iz obitelji korisnika zajamčene minimalne naknade, koja žive u dubinskom siromaštvu, nisu ostala potpuno nevidljiva unutar sustava obrazovanja. Naime, osim što su svoj djeci u RH koja pohađaju osnovnu školu udžbenici osigurani od strane države, za djecu iz obitelji korisnika zajamčene minimalne se u posljednjih nekoliko godina Odlukom Vlade RH financiraju i drugi obrazovni materijali iz državnog proračuna (Vlada RH, 2021.a). Također, na isti način se unatrag nekoliko godina financiraju i obvezni udžbenici za srednjoškolce korisnike zajamčene minimalne naknade (Vlada RH, 2021.b), što predstavlja značajno olakšanje za kućni budžet njihovih obitelji s obzirom da su roditelji srednjoškolaca korisnici ZMN-a, prije nego su odluke Vlade RH stupile na snagu, ukazivali na značajan problem financiranja udžbenika za njihovu djecu (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017.). Također odlukama Vlade RH na godišnjoj razini srednjoškolcima korisnicima ZMN-a su u potpunosti podmireni troškovi prijevoza u sustavu obrazovanja iz državnog budžeta (Vlada RH, 2021.c). Ovo su neke od mjera kojima se na sustavnoj razini žele smanjiti nejednakosti u obrazovanju uvjetovane materijalnim statusom. Ovakve mjere zasigurno djelomično ublažavaju nejednakosti u obrazovanju kod najsiromašnije djece, kao što su korisnici ZMN-a. No, iz ranije navedenih podataka jasno je da su potrebe značajno veće s obzirom na značajan broj djece koja ne žive u dubinskom siromaštvu, ali su u riziku od siromaštva, ali i s obzirom

na činjenicu da ni kod najsiromašnije djece nisu na sustavnoj razini prepoznate sve potrebe u sustavu obrazovanja koje im stvaraju prepreke. Jedna od ključnih paradigmi u kontekstu nejednakosti u obrazovanju jest univerzalnost mjera i usluga, što podrazumijeva jednaku dostupnost i priuštivost svih obrazovnih troškova i sadržaja na jednak način svoj djeci bez obzira na materijalni status.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako je sustav obrazovanja u RH načelno univerzalan, iz navedenih podataka je jasno da se uz njega vežu brojni troškovi koji su nužni za nesmetano participiranje djece u obrazovnom procesu. U okviru Europskog jamstva za djecu, države članice pozivaju se da djeci u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti zajamče djelotvoran i besplatan pristup obrazovanju i školskim aktivnostima (Vijeće EU-a, 2021.a). Iako se Nacionalnim planom oporavka i otpornosti RH 2021. – 2026. (Vlada RH, 2021.d), kada je riječ o obrazovanju, ne ciljaju posebno djeca u riziku, ističe se značaj uspostavljanja jednakosti obrazovnih šansi tijekom cijelog obrazovnog procesa. U istom dokumentu se načelno navodi da reforma obrazovanja u RH treba pridonijeti izgradnji odgojno-obrazovnog sustava koji svakoj osobi bez obzira na njevo socioekonomsko podrijetlo i životnu dob i druge okolnosti, omogućuje stjecanje znanja i vještina relevantnih za osobni razvoj i uspješnu integraciju na tržištu rada. To je u skladu s UN-ovim Programom održivog razvoja do 2030. koji predviđa uključivo, kvalitetno i pravično obrazovanje i učenje za sve.

Sukladno tome, bilo bi iznimno važno i u sustavu obrazovanja (posebice obaveznog osnovnoškolskog obrazovanja) razviti model univerzalnosti koji obuhvaća sve usluge usmjerene školskoj djeci (npr. usluge školske prehrane, produženog boravaka, školskog prijevoza ili izvannastavnih aktivnosti) koje bi svoj djeci bez obzira na materijalni status bile jednako dostupne. Univerzalnost socijalnih usluga u obrazovnom sustavu posebno je važna jer su, kako je već nekoliko puta navedeno, upravo obrazovanje i stjecanje više razine obrazovnih kvalifikacija ključ izlaska iz siromaštva (Commission Recommendation 2013/112/EU; Stubbs i Zrinščak, 2014.). Ono što predstavlja poseban izazov jest neujednačenost u provođenju usluga u sustavu obrazovanja zbog njegove decentraliziranosti s obzirom da su škole najvećim dijelom u nadležnosti jedinica lokalne samouprave čije su financijske mogućnosti i ulaganja regionalno neujednačena i uglavnom niske (Šučur i sur., 2015.). Djeca koja žive u uvjetima siromaštva i korisnici su prava iz sustava socijalne skrbi (primjerice, korisnici ZMN-a) tek djelomično ostvaruju pravo na pojedine usluge u sustavu obrazovanja temeljem socioekonomskog statusa. Također, ta djeca ne ostvaruju pravo na neke druge usluge koje bi im bile subvencionirane (primjerice, produženi boravak u školi, koji osigurava i podršku u učenju) budući da su im one nedostupne (posebice u ruralnim područjima) te nepriuštive (Pravobraniteljica za djecu, 2020.; Pučka pravobraniteljica, 2020.). Naime, u pojedinim sredinama koje ne raspolažu dovoljnim

kapacitetima te usluge ovise i o drugim pretpostavkama, kao što je, primjerice, status zaposlenosti roditelja (Dobrotić, Matković i Menger, 2018.). Poznato je da kriterij zaposlenosti roditelji korisnici zajamčene minimalne naknade ne zadovoljavaju te im to otežava pristup određenim uslugama, kao što je, primjerice, uključivanje djece u rani predškolski odgoj i obrazovanje. Iako je Nacionalna strategija prava djece u RH za razdoblje od 2014. do 2020. godine (Ministarstvo socijalne politike i mladih, 2014.) predviđala osiguravanje i subvencioniranje usluga za djecu iz siromašnih obitelji poput usluga podrške u učenju i aktivnosti slobodnog vremena u cilju izjednačavanja mogućnosti, provođenje takvih programa bilo je primarno prepušteno inicijativama pojedinih udruga i projektnom financiranju (Dobrotić, Pećnik i Baran, 2015.) te na sustavnoj razini nije došlo do promjena.

U konačnici, da bi se osiguralo istinski uključivo obrazovanje kao i jednake mogućnosti za svu djecu u svim sustavima obrazovanja, stečena razina obrazovanja i obrazovno postignuće trebali bi biti odvojeni od društvenog, gospodarskog i kulturnog statusa kao i od drugih osobnih okolnosti.

LITERATURA

1. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., Sušac, N. & Vejmelka, L. (2020). *Subjektivna dobrobit djece u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF za Hrvatsku.
2. Bertek, T. & Dobrotić, I. (2016). Žena, majka, radnica. Usklađivanje obiteljskih obveza i plaćenog rada u Hrvatskoj. Preuzeto s: https://www.babe.hr/attach/_z/zena_majka_radnica.pdf (10.5.2022.).
3. CFR (2012). Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*, 326/2012.
4. Commission Recommendation of 20 February 2013 Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage. *Official Journal of the European Union*, 112/2013.
5. Dewlidge, C. (2003). A life-course perspective on social exclusion and poverty. *British Journal of Sociology*, 54 (1), 109–128. <https://doi.org/10.1080/0007131032000045923>
6. Dobrotić, I., Pećnik, N. & Baran, J. (2015). *Potrebe roditelja i pružanje usluga roditeljima koji podižu djecu u otežanim okolnostima*. Zagreb: Udruga Roditelji u akciji – RODA.
7. Dobrotić, I., Matković, T. & Menger, V. (2018). *Analiza pristupačnosti, kvalitete, kapaciteta i financiranja sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Preuzeto s: <https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocImages/Direktorij%201/Analiza%20pristupa%C4%8Dnosti%20,%20kvalitete,%20kapaciteta%20i%20financiranja%20sustava%20ranog%20i%20pred%C5%A1kolskog%20odgoja%20i%20obrazovanja%20u%20Republici%20Hrvatskoj.pdf> (17.5.2022.)

8. Družić Ljubotina, O., Sabolić, T. & Kletečki Radović, M. (2017). Život obitelji s djecom u uvjetima siromaštva iz perspektive roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 24 (2), 243–276. [https://doi.org/ 10.3935/ljsr.v24i2.185](https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.185)
9. Engbersen, G. (1999). Who are you calling poor? *Le Monde Diplomatique*. Preuzeto s: <http://mondediplo.com/1999/09/06poverty> (15.5.2022.).
10. Eurofound (2020). Out-of-school care: Provision and public policy. *Publications Office of the European Union*. Preuzeto s: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18108en.pdf (17.5.2022.).
11. European Commission (2020). Feasibility study for a Child guarantee. Preuzeto s: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c312c468-c7e0-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en> (10.6.2022.).
12. European Commission (2021a). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank - Annual Sustainable Growth Survey 2022. Preuzeto s: https://ec.europa.eu/info/system/files/economy-finance/2022_european_semester_annual_sustainable_growth_survey.pdf (10.6.2022.).
13. European Commission (2021b). *Study on the economic implementing framework of a possible EU Child Guarantee Scheme including its financial foundation – Final Report*. Preuzeto s: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fb5ea446-ad4e-11eb-9767-01aa75ed71a1/language-cs> (10.6.2022.).
14. Europska komisija (2017). *Europski stup socijalnih prava u 20 načela*. Preuzeto s: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hr (12.6.2022.).
15. Eurostat (2021). *Children at risk of poverty or social exclusion*. Preuzeto s: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#Children_growing_up_in_poverty_and_social_exclusion (12.6.2022.).
16. Farnell, T. (ur). (2022). *Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj: Izazovi i potrebe iz perspektive dionika sustava obrazovanja*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.
17. ICESCR (1967). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. New York: United Nations. Preuzeto s: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx> (17.5.2022.).
18. Lewis, O. (1966). The culture of poverty. *Scientific American*, 215, 19–25.

19. Kletečki Radović, M., Vejmelka, L. & Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24 (2), 199–242. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.181>.
20. Knezić, D. & Opačić, A. (2021). *Dostupnost socijalnih usluga u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Rehabilitacijski centar za stres i traumu i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
21. Konvencija o pravima djeteta (1990). Preuzeto s: http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/FILENAME/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf (25.5.2022.).
22. Kunac, S., Klasnić, K. & Lalić, S. (2018). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: Istraživanje baznih podataka*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
23. Matković, T., Dobrotić, I. & Baran, J. (2019). Što vrtić ima s tim? Pristup ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju i reprodukcija društvenih nejednakosti u redovnom školovanju: Analiza podataka PISA i TIMSS istraživanja. *Revija za sociologiju*, 49 (1), 7–35. <http://doi.org/10.5613/rzs.49.1.1>
24. Ministarstvo socijalne politike i mladih (2014). *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj 2014.–2020. godine*.
25. Mead, L. (1986). *Beyond entitlement: The social obligations of citizenship*. New York: Basic Books.
26. Owens, E. B. & Shaw, D. S. (2003). Poverty and early childhood adjustment. In: Luthar, S. S. (ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*. New York: Cambridge University Press, 267–292.
27. Oyen, E. (1992). Some basic issues in comparative poverty research. *International Social Science Journal*, 44 (4), 615–626.
28. Pečnik, N. (2013). *Roditeljske potrebe za podrškom i dostupnost usluga za podršku roditeljstvu: Perspektiva predstavnika jedinica lokalne i područne samouprave*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
29. Pravobraniteljica za djecu (2020). *Izvešće o radu pravobraniteljice za djecu 2019*. Preuzeto s: file:///C:/Users/dljub/AppData/Local/Temp/IZVJESCE_2019_O%20RADU%20PRAVOBRANITELJICE%20ZA%20DJECU.pdf (19.6.2022.).
30. Pravobraniteljica za djecu (2021). *Izvešće o radu pravobraniteljice za djecu 2020*. Preuzeto s: file:///C:/Users/dljub/AppData/Local/Temp/IZVJESCE%20O%20RADU%20PRAVOBRANITELJICE%20ZA%20DJECU%20_2020_.pdf (19.6.2022.).
31. Pučka pravobraniteljica (2020). *Izvešće o radu pučke pravobraniteljice za 2019*. Preuzeto s: https://www.ombudsman.hr/wp-content/uploads/2020/04/Izvje%C5%A1%C4%87e-pu%C4%8Dke-pravobraniteljice-za-2019._3.pdf (19.6.2022.).
32. Puzić, S, Marušić, I., Odak, I., Pijaca Plavšić, E. & Pikić Jugović, I. (2022). Srednjoškolsko obrazovanje. U: Farnell, T. (ur.), *Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj: Izazovi i potrebe iz perspektive dionika sustava obrazovanja*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja, 24–38.

33. Puzić, S., Gregurović, M. & Košutić, I. (2018). Kulturni kapital i obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj, Njemačkoj i Danskoj: Usporedna analiza PISA 2009 podataka. *Revija za socijalnu politiku*, 25 (2), 133–156. <https://doi.org/10.3935/rsp.v25i2.1463>
34. Saunders, P. & Tsumori, K. (2002). Poor concepts: »Social exclusion«, poverty and the politics of guilt. *Policy*, 18 (2), 32–38.
35. Sigle-Rushton, W. (2004). *Intergenerational and life course transmission of social exclusion in the 1970 British cohort study, CASEpaper 78*. London: London School of Economics.
36. Stubbs, P. & Zrinščak, S. (2014). *Ulaganje u djecu – kako nadvladati zamku deprivacije: Hrvatska*. Brusel: European Commission, General for Employment, Social Affairs & Inclusion.
37. Stubbs, P., Ledić, M., Rubil, I. & Zrinščak, S. (2017). *Dječje siromaštvo i strategije nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj*. Preuzeto s: <https://www.eizg.hr/projekti/završeni-projekti/djecje-siromastvo-i-strategije-nosenja-sa-siromastvom-kucanstava-u-hrvatskoj/2388> (19.6.2022.).
38. Šučur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O. & Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF za Hrvatsku.
39. Šučur, Z. (2001). *Siromaštvo: teorije, koncepti i pokazatelji*. Zagreb: Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
40. Therborn, G. (2013). *The killing fields of inequality*. Cambridge: Polity Press.
41. UNICEF (2022.a). *Dubinska analiza politika, programa, usluga, izvora financiranja te mehanizama usmjerenih suzbijanju siromaštva i socijalne isključenosti djece u Hrvatskoj*. Podloga za izradu Nacionalnog akcijskog plana za provedbu Europskog jamstva za djecu u Hrvatskoj. Pregled ključnih analiza i preporuka. Preuzeto s: <https://www.unicef.org/croatia/media/10541/file> (19.6.2022.).
42. UNICEF (2022.b) *Deep dive analysis of policies, programs, services, sources of financing and social exclusion of children in croatia. mechanisms aimed at preventing poverty and the basis for the development of the national action plan for the implementation of the european child guarantee in Croatia*. Preuzeto s: <https://www.unicef.org/croatia/en/media/10536/file> (17.5.2022.).
43. Ustav Republike Hrvatske (1990). Narodne novine, 56/1990., 8/1998., 124/2000., 41/2001.
44. Vijeće EU-a (2021a). *Preporuka Vijeća o pristupima kombiniranog učenja za visokokvalitetno i uključivo osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje*. Bruxelles: Vijeće Europske unije. Preuzeto s: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021H1214\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021H1214(01)) (20.5.2022.).

45. Vijeće EU-a (2021.b). *Rezolucija Vijeća o strateškom okviru za europsku suradnju u području obrazovanja i osposobljavanja u smjeru europskog prostora obrazovanja i šire (2021.-2030.)*. Službeni list Europske unije, C 66/01/2021. Preuzeto s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A32021G0226%2801%29> (20.5.2022.).
46. Vlada RH (2009). Odluka o Općoj deklaraciji o ljudskim pravima. *Narodne novine*, 12/2009.
47. Vlada RH (2021a). Odluka o financiranju drugih obrazovnih materijala za učenike osnovnih škola u Republici Hrvatskoj za školsku godinu 2021./2022. sredstvima iz Državnog proračuna Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 84/2021. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_84_1566.html (13.6.2022.).
48. Vlada RH (2021b). Odluka o financiranju obveznih udžbenika za učenike srednjih škola u Republici Hrvatskoj za školsku godinu 2021./2022. sredstvima iz Državnog proračuna Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 84/2021. Preuzeto s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_07_84_1565.html (13.6.2022.).
49. Vlada RH (2021c). Odluka o kriterijima i načinu financiranja troškova javnog prijevoza učenika srednjih škola za školsku godinu 2021./2022. *Narodne novine*, 92/2021.
50. Vlada RH (2021.d). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026.* Preuzeto s: <https://planoporavka.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Plan%20oporavka%20i%20otpornosti%2C%20srpanj%202021..pdf?vel=13435491> (13.6.2022.).
51. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (2018). *Narodne novine*, 116/2018.
52. Zrinščak, S, Kregar, J., Sekulić, D., Ravlić, S., Grubišić, K., Čepo, D., Petričušić, A. & Čehulić, M. (2020). *Opća sociologija s uvodom u sociologiju prava*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.

Olja Družić Ljubotina

DO CHILDREN WHO LIVE IN POVERTY HAVE EQUAL ACCESS TO EDUCATION?

ABSTRACT

Growing up in poverty bears numerous risks for children which may have different consequences on their growth and development and affect their adult age. Education is one of key parameters of breaking the cycle of poverty, but educational and social policies still do not recognise to a sufficient extent the importance of investing in targeted measures and services which are directed towards overcoming the barriers these children are faced with. Although according to the Constitution of the Republic of Croatia education should be free and accessible to all, different research and status review of the accessibility of services and other aspects related to educational processes clearly indicate numerous aspects which require substantial material resources. In that sense children who live in poverty are extremely disadvantaged which puts them in an unequal position in comparison with their peers in the education system. The paper presents some obstacles that the children who live in poverty are faced with which additionally contribute to social differences in the education system. Introduction of accessible and universal services and measures into the system of education would contribute to a fairer position of the children of lower socio-economic status and enable their equal participation with other children.

Key words: *child poverty; right to education; educational inequalities; barriers to education*

*Međunarodna licenca / International License:
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.*